

Denne fila vart lasta ned frå
Høgskulen i Sogn og Fjordane sitt institusjonelle arkiv, Brage,
<http://brage.bibsys.no/hsf/>

Spring, U. (2011). Dilettanter og vitenskapsmenn: Tromsø museums første tiår. I M.-T. Federhofer & H. Hodacs (Red.), *Mellom pasjon og profesjonalisme* (s. 287-308). Trondheim: Tapir akademisk forl.

Dilettanter og vitenskapsmenn: Tromsø Museums første tiår¹

Ulrike Spring

Ideen

Cand. P. Schmidt, førstelærer ved Borgerskolen i Tromsø, foreslo i et bidrag i *Tromsø-Tidende* 19. juli 1846 etableringen av et naturhistorisk museum i byen. Tromsø «vilde, med et saadant Museum i sit Skjød, upaatvivlelig yde Videnskaben et stort Udbytte». Han så vanskeligheten i «at erholde en Mand af Faget til at bestyre samme», men

vil man bie til dette kan ske bliver det maaske aldrig noget deraf. Med nogen na[tur]-historisk Kundskab, gode Afbildninger og en Smule Øvelse vil man ikke lettelig udsætte sig for at kjøbe Tang og Torv istedetfor Mollusker; Tromsø indeslutter flere videnskabelig dannede Mænd, der vist ville bidrage alt Sit, for at befordre denne Sag. Med en god Villie og Lyst kommer man ialfald et godt Stykke paa Veien.²

¹ Jeg vil gjerne takke de som har foretatt fagfelleevalueringen, redaktørene, deltakerne ved forskerseminaret på Institutt for historie og religionsvitenskap ved Universitetet i Tromsø, og Johan Schimanski for mange gode og konstruktive kommentarer.

² Schmidt: «Naturvidenskaben vedkommende», [s. 2].

Forslaget ble ikke realisert før i oktober 1872. I februar samme år skrev adjunkt Karl Johan Pettersen i *Tromsø Stiftstidende* at målet for det nye museet var «en sund Oplysning».³ I mars utdypet han

*at der, saalænge Institutionen endnu er i sit første Udviklingsstadium, mindre er Spørgsmaal om at tilvinde denne Arbejdskræfter med speciel Fagdygtighed – hvorvel disse naturligvis altid maa være at foretrække – men derimod mere om at sikre Museet saadanne Kræfter, der interessere sig for Sagens Fremme og ere rede til at ofre Tid og Arbejde i dennes Tjeneste.*⁴

Begge menn ønsket fagfolk som tok seg av samlingen, men aksepterte at også ikke-faglærte kunne ta jobben i hvert fall i grunnleggingsfasen. Samtidig hadde det sentrale målet med museet forskjøvet seg fra et fokus på vitenskap til et opplysningsprosjekt rettet mot befolkningen. Disse endringene i både museets målsetning og forhold til offentligheten reflekterer et perspektivskifte som preget europeiske museer gjennom 1800-tallet. Denne utviklingen hadde også innvirkninger på måten definisjoner av vitenskap og dilettantisme ble tolket og forhandlet på i en tid der universitetene og utdanningsinstitusjonene ble mer vanlig; 1800-tallet var en tid med en økende utdifferensiering av fag og med faglig spesialisering, skilnaden mellom faglærte og ikke faglærte forskere ble forsterket, og utover 1900-tallet minsket utenominstitusjonell vitenskap til å bli en forholdsvis ubetydelig aspekt i forskningsproduksjonen.

Det at begrepene dilettant, amatør og vitenskapsmann hadde endret innholdet gjennom tiden, påvirker også tolkningen av museumsgrunnlegger og museumsarbeid fra 1800-tallet og oppover. Museumshistoriske arbeider skrives gjerne ut fra et ståsted der profesjonalisering av museene – dvs. at de store museene for det meste blir drevet av profesjonelt/utdannet og lønnet fagfolk, samtidig som de primært henvender seg til en ikke-profesjonell offentlighet – er blitt en selvfølge eller i hvert fall et udiskutabelt mål. Diskusjonen om noen var dilettant eller vitenskapsmann, sees gjerne mot dette som bakgrunn, noe som lett kan skjule endringer og variasjoner som forholdet mellom dilettantisme og vitenskap har gjennomgått. Før 1880-tallet var betydningsspektret til «amateur» (eller «dilettant») stort, og det oppsto uklare grenser mellom de ulike typene, noe som gjør det høyst problematisk å operere med dikotomien vitenskapelig amatør versus viten-

³ Pettersen: «Om et Museum for Tromsø Stift. I», [s. 1].

⁴ Pettersen: «Om et Museum for Tromsø Stift. II», [s. 1].

skapelig profesjonell.⁵ Selve ordet «dilettant» defineres i *Bokmålsordboka* som «person som dyrker en kunst el. et fag som hobby; neds: fuser i et fag».⁶ Den negative betydningen har siden opplysningstiden vært del av selve begrepet, men positive tilskrivninger skulle stå sentralt fram til 1900-tallet da de negative assosiasjonene fikk overtaket.⁷ I Knud Knudsens fremmedordbok fra 1881 er motsetningen til «Dilettant» en «Mand af Faget», og den nærmere beskrivelsen er «halv-lærd, -dannet, -voksen (billedl.), -dygtig»,⁸ altså en mann som ikke når helt opp til vitenskapens standard. Ordet «amatør» forekommer ikke. Som Brita Brenna påpeker i sitt bidrag i denne antologien, hadde dilettantisme og vitenskap blitt motsetninger på denne tiden. Samtidig var begrepene fortsatt fylt med ulike assosiasjoner, og kryssinger mellom dem var vanlige. Dilettanten eller amatøren inntok fortsatt en sentral rolle som respektert kunnskapsprodusent i det sene 1800-tallets Norge. Marie-Theres Federhofer viser i innledningen til denne antologien at en utelukkende begrepshistorisk tilnærming til dilettant eller dilettantisme er lite fruktbar. Begrepene skiftet betydning og gikk inn i ulike semantisk-diskursive felt. Denne artikkelen vil sette søkelyset på diskursen om og det skiftende forholdet mellom «vitenskap» og «dilettantisme» ved å se nærmere på Tromsø Museums⁹ grunnleggelse og senere tekster skrevet om museets første tiår.

Grunnleggelsen

Schmidt talte i 1846 for et naturhistorisk museum, og målet var å bygge opp et miljø som fremmet naturvitenskap. Med dette ønsket førte Schmidt videre tradisjonen fra 1700-tallets lærde selskaper som hadde etablert seg i de større byene i Europa.¹⁰ Samtidig bygget han med sitt forslag om etable-

⁵ Se Allen: «Amateurs and Professionals», s. 18–19.

⁶ Se under <http://www.dokpro.uio.no/ordboksoek.html>.

⁷ E.H. Brag som i 1878 oversatte tekster fra tyske, franske og engelske klassikere til svensk, kalte seg selv for «dilettant». Dette er et tegn på den positive assosiasjonen begrepet fortsatt kunne ha. Se den skjønnlitterære antologien [E. H. Brag:] *Hvilostunder. Öfversättningsförsök af en Dilettant*.

⁸ Knudsen: *Unorsk og norsk*, s. 124–125.

⁹ Ved grunnleggelsen var navnet Tromsø Stifts-Museum; dette ble snart byttet ut med Tromsø Museum. I dag er det offisielle navnet Tromsø Museum – Universitetsmuseet. For diskusjonen om navngiving se *Tromsø Museum gjennom 75 år*, s. 11–13.

¹⁰ I Norge hadde bl.a. Trondheim en slik forening, se f.eks. Aase/Hård: «Det norske Athen».

ringen av et museum på en generell trend i Norge og Europa for øvrig. I 1817 ga Selskabet for Norges Vel sin oldsaksamling til Det kongelige Frederiks Universitet i Christiania med håp om at et «Norsk antikvarisk museum» skulle opprettes, i 1825 ble det bestemt å opprette et museum i Bergen, og i Trondheim ble det i 1843 foreslått å etablere et naturhistorisk museum.¹¹ På 1860-tallet etablerte Stavanger og Ålesund hver sin samling.

Schmidts forslag om etablering av et museum i Tromsø ble likevel ikke tatt opp igjen på alvor før i 1860-årene. Dette skyldtes forandringer i byens intellektuelle og økonomiske liv. Selv om Tromsø i en skandinavisk kontekst var en liten by, med ca. 4500 innbyggere i 1870, hadde byen vokst jevnt gjennom 1800-tallet. Infrastrukturen ble utbygget og regelmessige dampskipsruter knyttet Tromsø til resten av landet – selv om det fortsatt tok flere dager å komme seg dit fra Sør-Norge. Næringslivet skjøt fart i 1860-årene, noe som gikk hånd i hånd med en voksende interesse for kultur: Allerede i 1826 hadde Trondenes Seminar åpent dørene for framtidige lærere, men nå ble det i tillegg satt i gang leiebiblioteker, blant dem Arbeiderforeningens bibliotek, og Tromsø Museum skulle også bygge opp et eget bibliotek. Etableringen av en vitenskapelig institusjon som et museum var et maktsymbol: Det sendte ut et budskap til regionen og landet for øvrig om at Tromsø og Nord-Norge hadde satt seg på kulturens kart; det var et ønske om å skrive seg fra periferi til sentrum. Jubileumboka i anledning museets 75-årsmarkering skriver om denne tiden: «Nord-Norge [...] ville [nå] vise hva det dudde til, vise det for sine egne og for fremmede ved en samlet mønstring av sine aktive.»¹² Ideen om museet bygget på vitenskapelig interesse i byen, samt de samlingene sentrale borgere som Johannes Musæus Norman og Karl Pettersen hadde bygget opp. Begge disse hadde i årevis drevet med forskning i henholdsvis botanikk og mineralogi/geologi med egne midler, men også med støtte fra Vitenskapsselskapet i Trondheim.¹³ Pettersen skrev artikler for det ledende tyskspråklige geografiske tidsskriftet *Petermanns Mittheilungen*, og han hadde sammen med fogd Drejer startet Tromsø kommunale bibliotek i 1871.¹⁴ Borgerlige dilettanter og faglærte utgjorde et aktivt vitenskapelig miljø i byen og bidro med sine private samlinger og vitenskapelige interesser til å lage museets grunnlag. Dette svarer til museumsgrunnleggelser i andre

¹¹ Se Pedersen: «Noen trekk av museenes historie», s. 30; Lorange: *Samlingen af Norske Oldsager*, forord, og Midbø: *Det Kongelige Norske Videnskabers Selskabs historie 1760–1960*, s. 10–13.

¹² *Tromsø Museum gjennom 75 år*, s. 8.

¹³ Ytreberg: *Tromsø bys historie*, s. 643, og Vorren: «Karl Pettersen», s. 15.

¹⁴ Vorren: «Karl Pettersen», s. 12.

deler av Europa, som England og Frankrike, der museer ble initiert, støttet og hjulpet fram av arbeid og samlinger til borgerlige og adelige dilettanter. Uten dilettantkulturen ville dagens museumsverden være nesten utenkelig.

Særlig den store utstillingen i Tromsø i 1870 bidro til å vekke allmenn interesse og til å lage en basis for realiseringen av museet. Den «almindelige Udstilling for Tromsø Stift» fant sted mellom august og oktober 1870 og var en stor suksess med mer enn 9000 solgte billetter ifølge komiteen.¹⁵ Utstillingen fulgte i kjølvannet av internasjonale og nasjonale industriutstillinger, som var svært populære i andre delen av 1800-tallet. De bygget på forsøk siden midten av 1700-tallet på å stimulere befolkningen til aktivitet og videreutvikling innenfor landbruk og håndverk, bl.a. ved å stifte landhusholdningsselskaper.¹⁶ I Norge skjøt industriutstillingene fart fra 1830-tallet.¹⁷ Målet med disse utstillingene var å vise fram befolkningens industriprodukter, oppfordre til nytenkning og innovasjon og på den måten åpne veien for bedre økonomiske vilkår i framtiden. Utstillingene var altså ikke fortidsrettet, men framtidsrettet. Det ble riktignok vist fram gamle redskap fra eldre tider, men disse skulle primært vise utviklingen som landet og folket hadde gjennomgått og gi et inntrykk av potensialet som fantes.

Den «almindelige Udstilling» i Tromsø la fokuset sitt på næring (fiskeri, jordbruk, industri eller håndverk og husflid) og fikk støtte fra bl.a. kongen og amtsformannskapene i Nordland, Tromsø og Finmarken. Folk fra alle tre amtene deltok med objekter i utstillingen.¹⁸ Man kan si at utstillingen la grunnlaget for museet på to måter: Den motiverte og engasjerte store deler av befolkningen i regionen, og den dannet et sentralt grunnlag for den museale samlingen. Befolkningen fungerte altså både som produsent, aktiv bidragsyter og som mottaker, en rolle som skulle gjenta seg i Tromsø Museums grunnleggingsfase.

Mest sannsynlig var det kammerherre og universitetssekretær Christian Holst fra Kristiania som hadde fremmet ideen om et museum i Tromsø under forberedelsene til utstillingen i 1870.¹⁹ Utstillingskomiteen skrev i sluttrapporten sin at utstillingens «første, mere umiddelbare Frugt vil rimeligvis blive Oprettelsen af et *Museum paa Tromsø for Tromsø Stift*».²⁰ Den

¹⁵ *Beretning om den almindelige Udstilling for Tromsø Stift*, s. 17. Ytreberg nevner over 6000 besøkende. Ytreberg: *Tromsø bys historie*, s. 660.

¹⁶ Se Aase/Hård: «Det norske Athen», s. 60.

¹⁷ Se Brenna: *Verden som ting og forestilling*, s. 69.

¹⁸ *Beretning om den almindelige Udstilling for Tromsø Stift*, s. 6.

¹⁹ Shetelig: *Norske museers historie*, s. 82.

²⁰ *Beretning om den almindelige Udstilling for Tromsø Stift*, s. 150–151.

16. oktober 1872 ble det holdt et møte for etableringen av museet, med flere av de ansvarlige for utstillingen til stede: Adjunkt ved Tromsø høyere offentlige skole, Karl Pettersen, konsul Andreas Aagaard, kjøpmann Hillebert Pettersen og ingeniør K. Lund. I tillegg ble styret satt sammen av forstmester Johannes Musæus Norman, distriktslege J. Danchertsen, farmaceut Bentsen, konsul Conrad Holmboe, stiftsamtmann Christian Kjerschow og student Fosse.²¹ Kjerschow ble valgt til formann og Karl Pettersen til nestformann. Størstedelen av initiativtakerne var altså sentrale medlemmer i Tromsøs borgerskap.

Mens Schmidt i 1846 hadde tenkt på et naturvitenskapelig museum, lå fokuset til det nye museet på både naturvitenskap og kulturhistorie, med sterk vekt på den samiske kultur.²² Den samiske samlingen ble bygget opp med mange gjenstander som hadde kommet inn til den «almindelige Udstilling». Museets mål var å fremme og å tjene vitenskapen, men også folkeopplysning og det å spre «Civilisation»²³ til folk i landsdelen. Ifølge Karl Pettersen var Tromsøs rolle å danne «det naturligste Midtpunkt inden Stiftet, hvorfra en rigere Oplysnings Straaler lettest ville sendes ud over de videste Kredse inden dette».²⁴ Både regionens og utlandets befolkning, forskere og reisende, skulle dra nytte av det nye museet.²⁵

Fokuset på kultursamlinger passet inn i trenden på det sene 1800-tallet, hvor nasjons-/regionsbygging og landets materielle kulturelle uttrykk ble knyttet sammen.²⁶ Museene hadde gradvis blitt åpnet til allmennheten siden 1600-tallet, med åpningen av Louvre som følge av revolusjonen som en viktig hendelse, men det var ikke før på 1800-tallet at museene aktivt ønsket å nå ut til alle samfunnsklassene. Åpningen av South Kensington Museum, det senere Victoria & Albert Museum, i London i 1857 er en milepæl i denne sammenheng, med sin eksplisitte målgruppe arbeidere og deres familier.²⁷ Samlinger ble etablert på tvers av sosiale skiller; i Skandinavia laget arbeiderforeninger små museer, og regjeringene ga støtte til tiltak for å spre kunnskap til folket. Denne utviklingen ble ikke minst motivert av ønsket om å utøve sosial kontroll i en tid der nasjonsbyggingen sto sentralt og arbeiderbevegelsen gjorde seg stadig mer gjeldende. Dette var noe som var typisk

²¹ Simonsen: «Institusjonen og dens menn gjennom 100 år», s. 21.

²² Pettersen: «Om et Museum for Tromsø Stift. I», [s. 1].

²³ Friis: «Skrivelse fra Professor J.A. Friis om Oprettelse af et Museum i Tromsø», [s. 2].

²⁴ Pettersen: «Om et Museum for Tromsø Stift. I», [s. 1].

²⁵ Se f.eks. Friis: «Skrivelse fra Professor J.A. Friis om Oprettelse af et Museum i Tromsø».

²⁶ Se Pedersen: «Noen trekk», s. 32.

²⁷ Bennett: *The Birth of the Museum*, s. 70.

for 1800-tallets offentlige museer som hadde som et av sine oppdrag å virke disiplinerende, å reformere de besøkende i statens eller de dannede klassers ånd.²⁸ Samtidig var den også et signal om at museene var i ferd med å skille seg ut fra de rene vitenskapsstedene, universitetene.

Den økende institusjonaliseringen av vitenskapelig kunnskap og utvidelsen av museenes oppgave og definisjon som følge av at hele samfunnet ble identifisert som potensielt publikum, medførte også konsekvenser for tolkningen av dilettantismebegrepet. Mens begrepet tidligere i første rekke viste til folk fra høyere samfunnslag som jobbet vitenskapelig eller kunstnerisk uten å ha fagutdanning eller tjene penger på dette, kunne (og kanskje til og med burde) nå i hvert fall i teorien alle bli «dilettanter» eller amatører. Dette henviser til en annen dimensjon ved dilettantismebegrepet: Dilettanter kunne på den ene siden være de som tok initiativ til museumsprosjekter og som hjalp til å legge grunnlaget til museets samlinger, men dilettanten er nå også målgruppen, dvs. den interesserte offentligheten. Muligens medfører dette et visst behov blant museumsfolk for avgrensing til den nye dilettanten, for å sette fokuset på den vitenskapelige aspekten i arbeidet sitt. Kanskje kan dette også være med på å forklare den sterke betydningen som senere beretninger om Tromsø Museums historie legger på museets vitenskapelige profil i oppbyggingsfasen.

Som følge av industrialiseringen dukket det opp mange debatter om befolkningens verdier og prioriteter og disses vekselvirkning med økonomisk framskritt. I løpet av 1800-tallet spredde det seg en frykt om at det materielle i økende grad skulle erstatte det åndelige, og man forestilte seg dystopiske framtider der pengene hersket og kulturen forsvant. Tidsskrifter for dilettanter fra 1880-årene og kunstindustriutstillingene for dilettanter som på 1890-tallet ble organisert i Hamburg, er gode eksempler på tiltak som ble satt i gang for å motvirke denne prosessen: Gjennom utstillingene skulle befolkningen kunne vise fram sine verker og på den måten skjerpe sin sans for kunst og det åndelige, samt øke sin egen forståelse for og kunnskap om (kunst)industriprodukter.²⁹ Karl Pettersen impliserer noe lignende – for naturvitenskapen – i sitt bidrag til avslutningsrapporten til den «alminnelige Udstilling» der han framhever geologiens nytte for samfunnet; han mener at nordmennene er altfor opptatt av det materielle og burde inter-

²⁸ Se Bennett: *The Birth of the Museum*.

²⁹ Lichtwark: *Wege und Ziele des Dilettantismus*. Se Theodorsen for den store betydningen diskusjonen om dilettanten fikk i fin-de-siècles tyskspråklige litterære felt. Theodorsen: *Leopold Andrian*.

essere seg for sysler som har «en forædlende Indflydelse». Han tar England som eksempel; der har geologien funnet «mange Venner udenfor de egentlige Videnskapsmænd»,³⁰ noe han håper kommer til å skje også i Tromsø amt. Geologi, en ung vitenskap, hadde fått stor betydning i andre delen av 1800-tallets Europa, ikke minst pga. dens nytte ved bygging av jernbane og veier. Likedeles ga Tromsø Amtsformandskab penger til museets opprettelse med basis i, som journalisten skriver, at det ville «i sig bære[...] Spiren til en heldig Udvikling i materiel som i aandelig Retning».³¹ Pettersen ville oppnå dette bl.a. ved å engasjere befolkningen i prosessen med å lage en museal samling: «Det gjelder i denne Henseende at knytte Stiftets Befolkning i sin hele Almindelighed til Museet og hos denne at vække Sandsen for at samle og til Museet indsende Gjenstande, der maatte egne sig derfor.» Ved å aktivere befolkningen til innsamling kunne man minimere risikoen for at en «saa sund og frisk Befolkning som vor vel staa Fare for i noget for høj Grad at fortabe sig i Livets praktiske Sysler, og mer og mer tabe Interessen for det, der ikke ligefremt er knyttet dertil». En sentral målgruppe var «vor fiskende Almue, der maa kunne finde rig Anledning til for Museet at indsamle værdifulde naturhistoriske Bidrag».³² Mange sider i *Tromsø Stiftstidende* ble brukt for å liste opp gaver som Nord-Norges befolkning ga til museet, og de vitner om suksessen til oppropet. Allerede den 24. oktober 1872 viser en liste hvor stor interessen var: Boktrykker G. Kjeldseth fra Tromsø donerte «diverse Mynter», skoleelev Henry Clodius fra samme sted bl.a. «Koraller fra Vest-Indien» og til og med skipper Nygaard fra Kristiansund viet museet «et Par Arter Bløddyr paa Spiritus».³³ Ishavsskipperen Sivert Tobiesen er kanskje det mest framtreddende eksempel på hvordan allmennheten ble involvert i oppbygningen av museets samling på denne tiden. Karl Pettersen ba ham gjentatte ganger om å ta med verdifulle planter og annet materiale fra Spitsbergen til museets samling.³⁴ For Ytreberg var Tobiesen «med å skape det åndelige miljø som satte blomst i Tromsø Museum».³⁵

Museet hadde blitt til en sak skapt av og for allmennheten. Folket i landsdelen var både aktiv part i og målgruppe for opplysningsprosjektet. For J.M. Norman var også dette et tegn i tiden: Da to forskere, polarforskeren Nils

³⁰ Pettersen: «Udstillingens geologiske og mineralogiske Afdeling», s. 84.

³¹ Anonym: «Tromsø den 10de Juli 1872», [s. 2].

³² Pettersen: «Om et Museum for Tromsø Stift. II», [s. 1].

³³ Kjerschow/Pettersen: «Til Tromsø Stifts-Museum [...]», [s. 2].

³⁴ Pettersen: «Brev til Tobiesen», 15.5.1871.

³⁵ Ytreberg: *Tromsø bys historie*, s. 644.

Adolf Erik Nordenskiöld og den finske zoologen Anders Johan Malmgren, ved et opphold i Tromsø noen år tidligere hadde argumentert for opprettelsen av et museum,³⁶ var ingen villig til å ofre denne ideen en tanke. Svenskene hadde ønsket seg en streng vitenskapelig innretning, noe som ifølge Norman ikke egnet seg til å engasjere den allmenne befolkningen:

Skal et Museum under vore Forholde kunne vække og vedligeholde den større Befolkningens Deltagelse og Velvillie, maa det vistnok fra først af anlægges mere omfattende, end formentligen Svenskerne tænkte sig det, og navnlig ikke sætte det strængt videnskabelige som Hovedformaal men væsentlig lægge an paa alt, hvad der staaar i en nærmere Forbindelse med vore Egenes eiendommelige Næringsveie og praktiske Bedrift eller som tjener til at oplyse Befolkningens Levemaade og Kulturforholde.³⁷

I folkeopplysningens ånd var man likevel ikke villig til å overlate initiativet helt til folket. Karl Pettersen mente at det hadde vært urealistisk å forvente «[a]t Almuen paa denne Maade selv direkte skal sætte sig i Forbindelse med Museet». Han ønsket isteden «at de heldigst stillede Mænd inden de forskjellige Bygder optræder som et Mellemed mellem Museet og Almuesmanden [...]».³⁸

Dilettant eller vitenskapsmann ...

Som tidligere omtalt mente Karl Pettersen at det i etableringsfasen var tilstrekkelig å få interesserte krefter til å jobbe for og ved museet. Denne tilliten til at det var mulig å bygge opp et stort og ambisiøst museum med få eller ingen faglærte, hadde flere grunner: En vitenskapelig profil var en selvfølge på museene på 1800-tallet, men vitenskapelig dannelse var før 1900-tallet ennå ikke nødvendigvis knyttet til universitetsutdanning. Dilettanten eller amatøreren hadde fortsatt et fotfeste i den seriøse akademiske verden, selv om posisjonen hans (kvinnene var ikke tilstedeværende i museets første tiår) hadde blitt betydelig svekket. Han kunne ikke nøye seg

³⁶ Han henviser sannsynligvis til svenskenes opphold i Tromsø i juli 1868. Jf. «Tromsø den 18de Juli 1868». I avisene fra den tiden ble forslaget til Nordenskiöld og Malmgren, så vidt jeg kan se, ikke nevnt.

³⁷ Norman: «Om det paatænkte Tromsø Museum», [s. 1].

³⁸ Pettersen: «Om et Museum for Tromsø Stift. II», [s. 1]. Også Schmidt ønsket i 1846 at «Embetsmænd» tar kontakt med «Almuen» for å hjelpe med innsamlingen. Schmidt: «Naturvidenskabens vedkommende», [s. 2].

med «en Smule Øvelse», som Schmidt hadde ment tidligere, men burde ha en slags formell utdanning fra fagfolk. En annen grunn lå i Tromsøs geografiske posisjon – lange distanser og generelle kommunikasjonsvansker var en hemsko i forsøkene på rekruttering av fagfolk. Mangelen på en vitenskapelig institusjon i Tromsø gjorde det vanskelig, om ikke umulig, å dyrke vitenskap på heltid. Vitenskapelig interesserte måtte vanligvis enten flytte til hovedstaden eller de andre store byene i Norge for å skaffe seg vitenskapelig jobb, eller så måtte de nøye seg med å dyrke sin interesse i fritiden.

Museumspolitikkenes første tiår reflekterer denne situasjonen. Den første ansatte ved museet var kirkesangeren P. Chr. Nicolaisen (eller Nicolaisen) som fikk stilling som preparatør i 1874. Siden han manglet den nødvendige fagutdanningen, ble han sendt i flere måneder til Kristiania der bestyreren av universitetets zoologiske samlinger, professor Laurits Esmark, hjalp ham med å få den nødvendige kompetansen, og til Bergen Museum.³⁹ Museets historie fram til midt på 1900-tallet viser en kontinuerlig fluktuasjon blant medarbeiderne; dette skyldtes at flere flyttet sørover etter noen tid ved museet.

For å imøtekomme manglende vitenskapelige kompetanse i Tromsø ble deler av samlingen sendt til fagfolk utenbys. I retningslinjene for utlån ved Tromsø Museum fra 19. oktober 1872 ble det bestemt at deler av samlingen kunne utlånas «til studium og bestemmelse af videnskapsmænd [...] forsåvidt det [museet] ikke selv underkaster dem videnskabelig undersøgelse».⁴⁰ Kandidat Sigvard Nielsen tok hånd om ordningen og katalogiseringen av mynt- og medaljesamlingen; noen deler av den zoologiske samlingen ble sendt til kandidat og senere professor Robert Collett i Kristiania, «for af ham at bestemmes eller besørges bestemt af andre Fagmænd».⁴¹

Det var først og fremst byens elite som satt i styret til det nyopprettede museet – personlig interesse, anseelse i samfunnet og/eller velstand var uten tvil viktigere egenskaper for denne posisjonen enn akademisk utdanning. Karl Pettersen var en av få styremedlemmer med akademisk utdanning og en vedvarende vitenskapelig produksjon. Han ble i 1849 cand.min. (mineralogiae), var først adjunkt ved Tromsø høyere offentlige skole og fra 1877 tollkasserer i Tromsø. Han ledet den geologiske avdelingen, som bygget på hans egen private samling, fra 1872 til sin død i 1890. Styremedlemmet

³⁹ «Beretning om Tromsø Museums Virksomhed til Udgangen af Aaret 1873», s. 5. Norman: «Brev til Bergens Museum».

⁴⁰ «Tromsø Museum udlåner til studium og bestemmelse».

⁴¹ «Beretning om Tromsø Museums Virksomhed til Udgangen af Aaret 1873», s. 7.

Johannes Musæus Norman tok medisinsk embetseksamen i 1847 og ble universitetsstipendiat i botanikk i 1849. Han arbeidet som forstmester og ledet den botaniske avdelingen fra 1872 til 1876. Hans publikasjoner inkluderer trebindsverket *Norges arktiske Flora* (1894–1900). Både Pettersen og Norman var nødt til å arbeide med museet og vitenskapen primært i sin fritid.

... et historiografisk blikk

Grensen mellom «dilettantisme» og «vitenskap» var altså ikke avgjort, og som en ser ved et blikk på beretninger om Tromsø Museums første tiår, blir tematikken tatt opp på nytt gjennom det 20. århundre. Verkene som jeg fokuserer på her, er, med unntak av Shetelig's museumshistorie, beretninger som forskere ved Tromsø Museum selv skrev, og som ble utgitt til museets 50-, 75- og 100-årsjubileum. Jubileumsbøker er en genre hvis mål er både å feire oppnådde mål og å plassere institusjonens historie strategisk i for- og nåtiden. De er en indikator på hva som anses som viktig på en bestemt tid, samtidig som de er intertekstuelle og bygger på forgjengernes fortellinger.

Analysen av beretningene viser at det å synliggjøre museets vitenskapelig-gjøring gjennom årene var et felles anliggende for forfatterne. Opplysnings-tanken som i grunnleggingsfasen utgjorde en sterk motivasjon i den offisielle debatten, nedprioriteres i bøkene. Man kunne til og med si at museets historie i jubileumsbøkene viser trekk av et dannelsesnarrativ der vitenskapen danner det endelige målet, og helten, museet, må takle flere kriser og tilbakeslag (mellomkrigsårene) på veien. Historieskrivningen kompletterer på denne måten grunnleggenes mål: å styrke Tromsøs og Nord-Norges posisjon som et kulturelt og vitenskapelig sentrum – og ikke minst å fjerne seg fra en nasjonal diskurs der byen og regionen betraktes som periferi. Medarbeidernes rolle i denne prosessen tolkes på en mer ambivalent måte: Noen ganger inkluderes de under begrepet «vitenskapelig», andre ganger ikke.

Den første lengre beretningen om Tromsø Museums historie er den som ble utgitt av cand.philol. cand.theol. Just Knud Qvigstad, bestyrer for den samiske samlingen fra 1884 til 1931, og andre museumsfolk i anledning museets første 50 år (1922, publisert 1924). Her er den sentrale personligheten særlig den «flittige videnskabsmann»⁴² stud.real. Hans Jacob (eller

⁴² Qvigstad/Nicolaissen/Grønlie/Klykken/Soot-Ryen: *Tromsø Museum i 50 aar*, s. 14. Videre referanser med henvisning til sidetall direkte i teksten.

Jakob) Sparre Schneider, som var konservator for den naturhistoriske avdelingen fra 1877 til 1918, og som «baade som musemann og vitenskapsmann [har gjort] den største innsats i muséets utvikling». Han markerte et skille i museets historie: Mens samlingene tidligere ble bearbeidet «av menn der av interesse for saken nedla et stort arbeide for muséets utvikling», ble det med Sparre Schneider ansatt en person som skulle sette museet på det vitenskapelige kartet. Museets framgang defineres gjennom ansettelse av konservator, altså en vitenskapsmann: «Det næste skritt i utviklingen skjedde i 1885, da Stortinget bevilget lønn til en annen-konservator.» (6)

Differensieringen mellom vitenskaps- og interesserte menn kan også spores i stillingsbeskrivelsen: Siden 1882 arbeidet «en fastlønnet bestyrer, klasselærer O.M. Nicolaissen» som leder for den historisk-antikvariske avdelingen (6–7). «Klasselærer» minner om Nicolaissens andre yrkesidentitet. Olaus Martens Nicolaissen som hadde jobbet siden 1870-tallet for museet, og som var bestyrer for oldsakssamlingen fra 1882 til sin død i 1924, vies stort rom i beskrivelsen av avdelingen. Det er likevel mer en liste over ting han har gjort enn en hylling av hans vitenskapelige meritter (9–10), i motsetning til beskrivelsen av Sparre Schneider. Selv om det må tas i betraktning at Nicolaissen var en av forfatterne til jubileumsboka, i motsetning til Sparre Schneider, virker ansettelsesforhold å ha vært et sentralt kriterium i prosessen med å definere forholdet mellom vitenskapsmann og interessert person: Det er konservatorene som står for det vitenskapelige, mens andre får tilskrevet mindre vitenskapelige kompetanse. Således beskrives forstmesteren Johannes Musæus Norman som mannen «som grunnla den botaniske avdeling», mens den første konservatoren i avdelingen, den selvlærte Michael Heggelund Foslie, «ved sine avhandlinger [...] vant [...] européisk berømmelse» (15).

Karl Pettersen inntok posisjonen som grunnlegger av den geologiske samlingen, heller enn for museet: «[G]eologen tollkasserer Karl Pettersen [...] hadde like siden 1864 drevet geologiske undersøkelser i Nord-Norge, og da der blev museum i Tromsø, kom hans arbeid i sin helhet muséet tilgode.» (16) Det framheves også at han hadde bidratt mye til å bygge ut samlingen og laget det eneste geologiske kartet over fylket til den dagen (16–17). Den i sammenligning med senere beretninger perifere oppmerksomheten som boka vier Pettersen, kan skyldes nærhet i tid; kanskje hjelper distansen i tid i dag til å se klarere den store rollen som Pettersen hadde for museets grunnleggelse.

Vitenskapen definerte museets profil. Dette blir tydelig i forfatterens utsagn om at «muséets arbeide vesentlig er vitenskabelige undersøkelser» og at derfor «maa de midler som kan avsees, først og fremst benyttes til dette»,

selv om dette går på bekostning av utstillingssamlingen (14). Et viktig ledd i museets vitenskapeliggjøring var publikasjonen av vitenskapelige årshæfter fra 1878 der de ansatte kunne publisere og spre sine arbeider i inn- og utlandet (8). Ser man på vedlegget *Generalregister over de av Tromsø Museum 1872–1922 utgitte avhandlinger*, kan man se at Nicolaissen har publisert de fleste bidragene.

Hos Haakon Shetelig, i den eneste omfattende norske museumshistorie (1944),⁴³ som samtidig var en festskrift til museumsmann Thor B. Kieland på 50-årsdagen, ser en allerede konturene av noe som kommer til å gå gjennom senere tekster om museets første år som en rød tråd: Karl Pettersens betydning i vitenskapeligjøringen av museet.⁴⁴ Shetelig drar en linje mellom «interesserte enkeltmenn som arbeidet med samlingene» og «vitenskapelig arbeidskraft» (83), men er mindre opptatt av å skille mellom fagutdannet og ikke-faglært. For ham er det primært de vitenskapelige publikasjonene som bestemmer den enkeltes vitenskapelige profil. Han viser til museets publikasjonsrekke som medarbeiderne benyttet seg av til å publisere sine funn. Shetelig framhever særlig skolerektor Just Knud Qvigstad og adjunkt Th. Winther, bestyrer for oldsakssamlingen fra 1874 til 1877, som eksempler på vitenskapsmenn; Winther «hadde den fulle vitenskapelige kompetanse som arkeolog» (84). Sparre Schneider og Norman nevnes ikke i denne sammenhengen.

Lærer O.M. Nicolaissen «var autodidakt, en kan vel og si diletant, men han var diletant i ordets beste forstand, som selv ikke gjorde krav på å være annet». Shetelig fraskriver Nicolaissen full vitenskapelig kompetanse og hyller hans formidlingsevne: «Overalt var Nicolaissens navn kjent og velsett. Overalt var han ansett som autoriteten man hadde tillit til. Og slik bandt han distriktene til museet på en måte som har fått betydning lenge etter hans død.» Ved å henvise til en artikkel av Nicolaissens etterfølger Gutorm Gjessing betoner Shetelig at Nicolaissen ikke hadde «Winthers vitenskapelige innstilling. Men likevel er hans fortjeneste av nordnorsk arkeologi og kulturhistorie stor og uvisnelig. Han var en entusiast av de sjeldne og nordlending som han var, kunne han sette inn den kraften som lokalpatriotismen gir» (84). Sheteligs differensiering passer godt sammen med byhistorikeren Ytrebergs perspektiv (1946) som skiller mellom aktiviteter innenfor det vitenskapelige liv og «et mer interessebetont liv», dvs. formidlingsarbeid i Tromsø.⁴⁵ Diletantbegrepets uklarhet blir her tydelig. Selv om Nicola-

⁴³ Men se Eriksens nye bok, *Museum. En kulturhistorie*.

⁴⁴ Shetelig: *Norske museers historie*, s. 83.

⁴⁵ Ytreberg: *Tromsø bys historie*, s. 645.

issen var dilettant i vitenskapelig forstand, var han (vitenskapelig) autoritet overfor andre dilettanter – det vitenskapelig interesserte brede publikum.

Boka om Tromsø Museum i anledningen dets 75-årsjubileum (1947) navngir ikke forfatteren. Brev og annet arkivmaterial i museets arkiv ved Statsarkivet i Tromsø i forbindelse med utgivelsen av boka impliserer imidlertid at Trond Soot-Ryen, ansatt som konservator siden 1921 og senere direktør, hadde hovedansvar, mens museets andre medarbeidere bidro med tekster til de ulike kapitlene.⁴⁶ Dette ville også forklare den til tidens ulike tematiske vektlegging i beretningen.

Boka var viet «minne[t] om de menn som la grunnlaget for Tromsø Museum». På siden etter tittelbladet vises det fotografier av Karl Pettersen, H. J. Sparre Schneider og O. M. Nicolaissen. En umiddelbar assosiasjon er at det er disse mennene som dedikasjonen henviser til, men siden bare Pettersen var med som grunnlegger, kan det tolkes slik at disse tre mennene anses som viktige for museets utvikling: Pettersen som grunnlegger, Sparre Schneider som vitenskapsmann og Nicolaissen som formidler. I den videre teksten erfarer man at det var Pettersen «hvis utrettelige arbeid for saken resulterte i opprettelsen av Tromsø Museum».⁴⁷ Som hos Shetelig framheves Karl Pettersen som ansvarlig for museets vitenskapelige profil (14–16). Han nevnes som «en høyt begavet mann med vidsyn og med mange interesser» (9), og med hans død i 1890 «slutter den første epoke i museets historie» (16). Pettersen står fram som viktig forfatter og administrator, og hans bidrag til å skaffe «de første vitenskapelige materialsamlingene ved museet» framheves (35).

Som i jubileumboka fra 25 år tidligere omtales Sparre Schneider på en utførlig måte. Hans ansettelse i 1877 dro «museets virksomhet [i] en annen retning enn før. Ved siden av utstillingssamlingene var det utforskningen av Nord-Norges dyreliv som ble museets hovedoppgave». Sparre Schneider var museets «første vitenskapelige funksjonær» og har «[s]ammen med Karl Pettersen og sine senere medarbeidere [...] æren av å ha gjort Tromsø Museum til en vitenskapelig institusjon med internasjonalt ry» (14). Hans vitenskapelige prestasjoner framheves: «For den zoologiske avdeling og for det zoologiske forskerarbeid i Nord-Norge var dette en merkedag. Tidligere ble Nord-Norge bare besøkt nå og da av vitenskapsmenn sørfra, og undersøkelserne fikk ofte en noe tilfeldig karakter. Sparre Schneider ble den første nordnorske zoologen [...]» (49). Med hans død i 1918 «er en ny epoke i

⁴⁶ 75-årsjubiléet 1947.

⁴⁷ *Tromsø Museum gjennom 75 år*, s. 8.

museets historie tilende» som kan betegnes som vitenskapelig oppbygningsarbeid ved museet (19). Det blir nevnt at Sparre Schneider hadde studert medisin og naturhistorie på universitetet, men aldri fullførte studiet sitt (50), uten at dette rokker ved hans vitenskapelige prestasjon. Vitenskapelig innstilling og produksjon er viktigere enn fullført studium. Dette ses også i beskrivelsen av adjunkt Winther: «Winther var ikke skolert vitenskapsmann, men det ene rent vitenskapelige arbeid han skrev her ved museet, om de såkalte arktiske steinsakene, trykt i Fortidsforeningens årsberetning for 1877, viser likevel en avgjort vitenskapelig innstilling og sikker vitenskapelig metode» (70–71). I beskrivelsen av forstmesteren Johannes Musæus Norman (tidligere universitetsstipendiat i botanikk) vies mye plass til hans entusiasme i botanikk som han fram til 1876, da han flyttet fra Tromsø, drev i fritiden sin; også hans verk *Norges arktiske Flora* i tre bind omtales som «det største og mest omfattende grunnlag for all vår viten om floraen i Nord-Norge» (38–39). Det framheves ellers ikke mye av hans vitenskapelige betydning i motsetning til omtalen av hans etterfølger, konservator Michael Heggelund Foslie som hadde utdanning som telegrafist, og som i 1886 ble ansatt som annenkonservator ved Tromsø Museum. Selv om Foslie ikke hadde universitetsutdanning, betegnes hans vitenskapelige arbeid som «grunnleggende» (40). Her er vitenskap knyttet til vitenskapelig produksjon og ansettelsesforhold, altså det å kunne jobbe som forsker på heltid.

Qvigstads rolle er vanskelig å bedømme. På den ene siden framheves hans rolle som vitenskapsmann og bestyrer for museets samiske avdeling, noe som førte til at han ble museets første æresmedlem (29–30).⁴⁸ På den andre siden beskrives den historisk-antikvariske avdelingen fram til 1936, da den fikk sin første «fast ansatt fagutdannet konservator», som en seksjon der

forskjellige interesserte skolemenn etter hvert fungerte som bestyrere for de viktigst [sic] underavdelinger, den arkeologiske, den lappiske og den nyere kulturhistoriske. Men selv om disse menn var aldri så interesserte og dyktige, er det likevel umiddelbart innlysende at dette ikke på noen måte kan oppveie en fast ansatt konservator, som for det første er spesialutdannet på sitt bestemte område og som dessuten kan vie museumsarbeidet hele sin dag og all sin arbeidskraft. (69)

Selv om man må lese dette avsnittet ut fra forfatterens kritikk av at museet lenge har prioritert den naturhistoriske avdelingen over den kulturhistoriske, er dette likevel påfallende når man tenker på Qvigstads sentrale posi-

⁴⁸ Om Qvigstad karriere og vitenskapelige meritter se Hansen: «Just K. Qvigstad's Contribution».

sjon som forsker innenfor det samiske, noe som til og med nevnes eksplisitt flere ganger i boka (79–81). Igjen kan man se at ansettelsesforhold bestemmer graden av vitenskapelig identitet. Men utsagnene må også ses ut fra et perspektiv der museet kjemper for penger for å få flere vitenskapelige ansatte på museet, ikke minst for den «lappiske avdelingen» (80).

Tidligere klasselærer O. M. Nicolaissen er igjen den entusiastiske autodidakten, men denne gangen får han også delta i vitenskapen: «I likhet med sine forgjengere [Winther og Horst] var han ikke vitenskapelig skolert, og i motsetning til dem var han heller ikke akademisk utdannet. Hans eneste regulære utdannelse var Tromsø Seminar [...]» (72). Likevel hadde Nicolaissen

ved selvstudium skaffet seg betydelige kunnskaper, og [...] også etterlatt seg et omfattende vitenskapelig forfatterskap i form av en serie mindre avhandlinger. At han ikke innlot seg på noe større arbeid, skyldes vel dels hans beskjedenhet som autodidakt, men sikkert også at han aldri har fått tid til det. Bortsett fra sine siste 4-5 år satt han hele tiden i full lærerstilling. Sitt arkeologiske arbeid drev han i fritiden, om kveldene, og sine reiser foretok han i sommerferiene. (73)

Mens Nicolaissen betegnes som «grunnleggeren av den historisk-antikvariske avdeling» på lik linje som «Sparre Schneider var skaperen av den zoologiske» (15), begynner vitenskapeliggjøringen av den kulturhistoriske avdelingen først i 1936. I dette året fikk den sin første fast ansatte og fagutdannete konservator (69), Gutorm Gjessing, som var konservator i arkeologisk samling fram til 1940: «Framfor alle sine forgjengere hadde Gjessing fordelene av å være fullt skolert vitenskapsmann og museumsmann. [...] I tillegg [...] hadde Gjessing også den fordel framfor sine forgjengere at han kunne ofre seg helt for sitt vitenskapelige og museumsmessige arbeid» (76).

Også i denne beretningen framheves det at den vitenskapelige publisjonsserien var av «overordentlig stor betydning for museets vitenskapelige arbeid» (15). Den klare interessen i å skildre museets vitenskapeliggjøring kan forklares ut fra et implisitt formål med boka; bidraget om museets «historikk» avsluttes med: «Tiden er nå snart inne til også å realisere de større planer med museet som en samlende sentralinstitusjon i samarbeid med andre vitenskapelige og praktisk vitenskapelige institusjoner her nord, slik at det etter hvert bygges ut et fullstendig 'Forskningsinstitutt for Nord-Norge'» (31)

I 1972 var det 100 år siden Tromsø Museum hadde blitt grunnlagt. Festskriftet *Museum og Universitet. Jubileumsskrift til Tromsø Museum 1872–1972* ble utgitt, med etnograf, tidligere museumsdirektør og univer-

sitetsprofessor Ørnulv Vorren som redaktør. Navnet på festskriftet var programmatisk: Det var forholdet mellom universitetet og museet som skulle kartlegges, og museet som landsdelens første vitenskapelige institusjon som skulle drøftes. I 1968 ble det bestemt at Universitetet i Tromsø skulle opprettes; i 1976 ble museet en del av det nye universitetet. Målet med beretningen var, som arkeologen og direktør for Tromsø Museum, Povl Simonsen, skriver, å «konstatere i hvor høy grad museet er en av de grunnpillarer som universitetet skal bygges på, og gi en oversikt over de åndelige og materielle ressurser som vi kan overlate vår framtidige felles institusjon å utvikle videre».⁴⁹ Simonsen oppsummerer at «Tromsø Museum har fra sin start først og fremst vært et forskningssted, et oppbevaringssted for vitenskapelig materiale og en institusjon for publisering av vitenskapelige resultater» (20). Dette føyer seg inn i en generell tendens ved museer i Norge på 1800-tallet der «[f]olkeopplysning var vel og bra, men forskningen var og ble det sentrale» (19).

Beretningens fokus på museets vitenskapelige profil må også forstås ut fra debatten om det nye universitetets lokalisering som skiftet mellom Breivika, der universitetet ligger i dag, og Folkeparken på andre siden av øya, der Tromsø Museum holder til i dag. Ved å bestemme seg for den første løsningen var Tromsø Museum marginalisert og dannet ikke lenger basisen til det vitenskapelige miljøet i Tromsø. Dette følte som et brudd for mange: Tromsø Museums posisjon som grunnpilar for det vitenskapelige miljøet i regionen hadde bestemt tenkemåten ved museet i mange tiår.⁵⁰

For Simonsen var museets grunnleggelse i 1872 til en stor grad motivert av ønsket om å skape et miljø av og for fagfolk: «Museene i Trondheim og Stavanger fikk da fagutdannet personale i de ulike fag, i Bergen ble en arkeolog ansatt ved museet, i Kristiania ble det opprettet professorat i arkeologi. Tiden var derfor i høy grad modnet for museumstanken i Tromsø i de 25 år siden P. Schmidt reiste den.»⁵¹ Simonsen knytter her profesjonaliseringen av vitenskapen og av museene tett sammen med ønsket om å etablere et museum i Nord-Norge, men underkommuniserer folkeopplysningstanken. I en senere tekst framhever han imidlertid at kontakten til publikum «er livsviktig for både forskningens og folkeopplysningens fortsatte fremme», i hvert fall i nåtiden.⁵² Mens Simonsen likevel prioriterer det vitenskapelige i

⁴⁹ Simonsen: «Institusjonen og dens menn gjennom 100 år», s. 15.

⁵⁰ Se Fulsås: *Universitetet i Tromsø 25 år*, s. 11–16, 129, 189.

⁵¹ Simonsen: «Institusjonen og dens menn gjennom 100 år», s. 20.

⁵² Simonsen: «Oldtidsforskning og fornminnevern», s. 94.

sine tekster, vier andre bidragsytere utstillings- og formidlingsvirksomheten større plass.⁵³

Pettersens rolle som sentral person i museets historie, men først og fremst hans betydning for den geologiske avdelingen framheves ytterligere. Hans vitenskapelige produksjon om Troms fylke utgjør «et kildemateriale av vesentlig betydning for den geolog som arbeider med regionale undersøkelser i Troms».⁵⁴ Norman tolkes også ut fra en vitenskapelig kontekst: «Tross at han satt i en anstrengende stilling, fikk han likevel utført et betydelig forskningsarbeid denne tiden.» Det framheves også at han fra 1876, året da han flyttet fra Tromsø, fikk lønn for å drive vitenskapelige undersøkelser i Nord-Norge, og beskrivelsen avrundes med: «Hele den vitenskapelige produksjon til Norman er preget av hans vitenskapelige alvor, hans grundighet, hans skarpe iaktakelsesevne og hans nøkterne sans for realiteter.»⁵⁵ Sparre Schneider er også her mannen som innledet «[e]n ny æra» ved museet ved å være den «første vitenskapelige funksjonær».⁵⁶ Likeledes framheves Qvigstads betydning for oppbygningen og bearbeidelsen av den samiske samlingen.⁵⁷

Mest interessant for diskusjonen om hva som oppfattes som «dilettantisk» eller «vitenskapelig» er likevel Simonsens bidrag om oldtidsforskning og fornminnevern på museet. Han deler opp avdelingens historie på følgende måte:

1. Under amatørledelse 1874–1924.
2. Uten ledelse i den s.k. 'kulturpause' som her omfatter årene 1924–1936,
3. med en fagutdannet avdelingsleder, som dog også måtte ta seg av andre samlinger, 1936–1959, og
4. med et etterhvert stigende personale av fagutdannede folk [...], 1959–1972.⁵⁸

Den faglærte forskeren, vitenskapsmannen, skilles her fra amatøren som riktignok inntar en viktig rolle i museets vitenskapeliggjøring. Både Winther og O.M. Nicolaisen betegnes følgelig som «autodidakter innen faget», som likevel klarte «å gi museet en klar forskningsprofil og et godt renommé

⁵³ Se f.eks. Landmark: «Geologisk avdeling», og Brun: «Studiet av nordnorsk og arktisk fauna».

⁵⁴ Landmark: «Geologisk avdeling», s. 40.

⁵⁵ Skifte: «Oppgaver og menn i botanisk virksomhet ved museet», s. 49.

⁵⁶ Brun: «Studiet av nordnorsk og arktisk fauna», s. 64.

⁵⁷ Vorren: «Samekulturen», s. 115–116.

⁵⁸ Simonsen: «Oldtidsforskning og fornminnevern», s. 82–83.

langt utover landets grenser» (83). Autodidakten står i hierarkiet under vitenskapelig utdannet folk, grensen mellom vitenskapsmann og dilettant bestemmes av utdanning.

Vitenskapsstedet Tromsø Museum

«Autodidakt», «dilettant» eller «amatør» – flere ord som betegner det samme, riktignok med varierende innhold og assosiasjon. Likevel er det ikke bare selve ordet eller begrepets betydning som endrer seg avhengig av tid og kontekst, men også forståelsen av hva dilettantisme og vitenskap innebærer, i dette tilfellet måten man definerer og tolker forholdet mellom *faglært* og *ufaglært*, *ansatt* og *frivillig* på – med *vitenskapelig innstilling* som mellomposisjon. I den konkrete situasjonen tidlig i Tromsø Museums historie kunne grensen mellom vitenskapsmann og dilettant utvides til å omfange ikke bare alle som jobbet vitenskapelig, men også alle som bidro til vitenskapelig arbeid og arbeidet aktivt med museets samlinger. Definisjonene i ordbøkene hjelper til å forstå endringer og tidsforståelser, men fanger bare en liten del av konnotasjonene til begrepene «dilettant» og «vitenskapsmann».

Oversikten over bøkene som omtaler Tromsø Museums historie, viser tre forskjellige bilder av den vitenskapelige utviklingen til museet: Ett der vitenskap assosieres med faglig produksjon og personlig evne, et annet der vitenskap defineres av individets ansettelsesforhold, og et siste der vitenskap henger tett sammen med utdanning. Likevel er det en tendens til å legge grensen mellom vitenskap og dilettantisme fastere jo lenger en kommer opp på 1900-tallet. Et eksempel er narrative om Nicolaissen og Winther: Mens Nicolaissen beskrives som autodidakt og Winther som vitenskapsmann fram til 1947, blir de i 1972 begge omtalt som autodidakter. Relevant akademisk utdanning ser ut i økende grad å bestemme vitenskapens relevans og kvalitet. Samtidig finnes det stor enighet i bøkene om Sparre Schneiders betydning for museet – spørsmålet om akademisk fagutdanning er mindre viktig i denne sammenhengen. Dette skyldes klart Sparre Schneiders betydelige vitenskapelige produksjon, men også at han – for å sette det på spissen – blir til et symbol for museets vitenskapelige karakter. Som første vitenskapelige heltidsansatte bidro han til et mål som alle bøkene deler: å dokumentere museets vitenskapeliggjøring.

Museets historie settes inn i en prosess som leder fram mot vitenskap, og betydningen av andre former for kunnskap som «muséarbeid», «folkeopplysning» og formidling nedprioriteres i historieskrivningen om museets

første tiår. Vekten som legges på museets vitenskapeliggjøring, skyldes flere aspekter: Tromsø Museum var lenge den eneste institusjonen i Nord-Norge som bedrev vitenskapelig forskning; før universitetets grunnleggelse var det en av de viktigste institusjonene i landsdelen. Det var derfor naturlig å framheve dets vitenskapelige karakter. Bøkene ble skrevet i en bestemt historisk kontekst; å vise til museets vitenskapelige karakter hjalp sannsynligvis når det gjaldt å søke om finansielt og annet støtte, særlig i de vanskelige mellomkrigsårene. Samtidig bidro det til å bekrefte museets posisjon som sentral kunnskaps- og kulturinstitusjon i det perifere Nord-Norge, å skape identitet, og i videre forstand til å sette landsdelen på kartet lokalt, nasjonalt og internasjonalt.

Referanser

Arkivmateriale

Universitetsbiblioteket i Bergen

Norman, J[ohannes] M[usæus]: «Brev til Bergens Museums Naturhistoriske Afdeling», [vår 1873], Ms 1698, A I 18.

Statsarkivet i Tromsø (Arkiv Tromsø Museum 170)

75-årsjubiléet 1947, Arkivstykke 93.

«Beretning om Tromsø Museums Virksomhed til Udgangen af Aaret 1873», Tromsø 1874. Arkivstykke 65, Årsberetninger 1872–1922.

Pettersen, Karl: «Brev til Siv. Tobiesen», Tromsø, 15.5.1871. s. 118–119, Arkivstykke 18, Kopibøker for Karl Pettersen.

«Tromsø Museum udlåner til studium og bestemmelse af videnskabsmænd specimina af sine samlinger [...]», Tromsø, 19.10.1872. Arkivstykke 32.

Trykte kilder og litteratur

Allen, David E.: «Amateurs and Professionals», i Bowler, Peter J./John V. Pickstone (red.), *The Modern Biological and Earth Sciences* (= The Cambridge History of Science 6), Cambridge 2009, s. 15–33.

Anonym: «Tromsø den 10de Juli 1872. Tromsø Amtsformandskab», *Tromsø Stiftstidende. Stiftsavis for Tromsø Stift* 55 (11.7.1872), [s. 2].

Bennett, Tony: *The Birth of the Museum. History, theory, politics*, London og New York 1995.

Beretning om den almindelige Udstilling for Tromsø Stift, afholdt i Tromsø August og September 1870, Tromsø og Kristiania 1872.

Bokmålsordboka (14.8.2009): <http://www.dokpro.uio.no/ordboksoek.html>

[Brag, E.H.:] *Hvilostunder. Öfversättningsförsök af en Dilettant*, Göteborg 1878.

Brenna, Brita: *Verden som ting og forestilling. Verdensutstillinger og den norske deltakelsen 1851–1900*, Oslo 2002.

- Brun, Einar: «Studiet av nordnorsk og arktisk fauna», i Vorren, Ørnulf (red.), *Museum og Universitet. Jubileumsskrift til Tromsø Museum 1872–1972*, Tromsø, Oslo, Bergen 1972, s. 64–73.
- Eriksen, Anne: *Museum. En kulturhistorie*, Oslo 2009.
- Friis, J.A.: «Skrivelse fra Professor J. A. Friis om Oprettelse af et Museum i Tromsø (Meddelt af J. M. Norman)», *Tromsø Stiftstidende. Stiftsavis for Tromsø Stift* 36 (5.5.1872), [s. 1–2].
- Fulsås, Narve: *Universitetet i Tromsø 25 år*, Tromsø 1993.
- Hansen, Lars Ivar: «Just K. Qvigstad's Contribution to the Study of Sami Culture», *Acta Borealia* 2 (1992), s. 47–68.
- Kjerschow, Chr./Karl Pettersen: «Til Tromsø Stifts-Museum er indsendt Gaver fra Følgende», *Tromsø Stiftstidende. Stiftsavis for Tromsø Stift* 85 (24.10.1872), [s. 1–2].
- Knudsen, Knud: *Unorsk og norsk, eller Fremmedords avløsning*, Kristiania 1881.
- Landmark, Kåre: «Geologisk avdeling – fra samling til geologisk forskningsmiljø», i Vorren, Ørnulf (red.), *Museum og Universitet. Jubileumsskrift til Tromsø Museum 1872–1972*, Tromsø, Oslo, Bergen 1972, s. 38–47.
- Lichtwark, Alfred: *Wege und Ziele des Dilettantismus*, München 1894.
- Lorange, Anders: *Samlingen af norske oldsager i Bergens museum*, Bergen 1875.
- Midbøe, Hans: *Det Kongelige Norske Videnskabers Selskabs historie 1760–1960*, bd. 2, Trondheim 1960.
- Norman, J[ohannes] M[usæus]: «Om det paatænkte Tromsø Museum», *Tromsø Stiftstidende. Stiftsavis for Tromsø Stift* 26 (31.3.1872), [s. 1].
- Pedersen, Ragnar: «Noen trekk av museenes historie i Norge frem til tidlig 1900-tall», i Amundsen, Arne Bugge/Bjarne Rogan/Margrethe C. Stang (red.), *Museer i fortid og nåtid. Essays i museumskunnskap*, Oslo 2003, s. 25–45.
- Pettersen, Karl: «Om et Museum for Tromsø Stift. I», *Tromsø Stiftstidende. Stiftsavis for Tromsø Stift* 17 (29.2.1872), [s. 1–2].
- Pettersen, Karl: «Om et Museum for Tromsø Stift. II», *Tromsø Stiftstidende. Stiftsavis for Tromsø Stift* 19 (7.3.1872), [s. 1–2].
- Pettersen, Karl: «Udstillingens geologiske og mineralogiske Afdeling», i *Beretning om den almindelige Udstilling for Tromsø Stift, afholdt i Tromsø August og September 1870*, Tromsø og Kristiania 1872, s. 83–91.
- Qvigstad, J., rektor, med bistand av bestyrer O. Nicolaissen, lektor O. T. Grønlie, konservator O. Klykken og konservator T. Soot-Ryen: *Tromsø Museum i 50 aar. Beretning om virksomheten i aarene 1872–1922*, Tromsø 1924.
- Schmidt, P.: «Naturvidenskapen vedkommende», *Tromsø-Tidende. Et Blad for Nordland og Finmarken* 57 (19.7.1846), [s. 1–2].
- Shetelig, Haakon: *Norske museers historie*, Oslo 1944.
- Simonsen, Povl: «Institusjonen og dens menn gjennom 100 år – en oversikt», i Vorren, Ørnulf (red.), *Museum og Universitet. Jubileumsskrift til Tromsø Museum 1872–1972*, Tromsø, Oslo, Bergen 1972, s. 15–37.
- Simonsen, Povl: «Oldtidsforskning og fornminnevern», i Vorren, Ørnulf (red.), *Museum og Universitet. Jubileumsskrift til Tromsø Museum 1872–1972*, Tromsø, Oslo, Bergen 1972, s. 82–95.
- Skifte, Ola: «Oppgaver og menn i botanisk virksomhet ved museet», i Vorren, Ørnulf (red.), *Museum og Universitet. Jubileumsskrift til Tromsø Museum 1872–1972*, Tromsø, Oslo, Bergen 1972, s. 48–63.
- Theodorsen, Cathrine: *Leopold Andrian, seine Erzählung «Der Garten der Erkenntnis» und der Dilettantismus in Wien um 1900*, Hannover 2006.

- «Tromsø den 18de Juli 1868», *Tromsø Stiftstidende* 58 (19.7.1868), [s. 2].
Tromsø Museum gjennom 75 år, 1872–1947, [Trondheim] 1947.
- Vorren, Tore O.: «Karl Pettersen – ildsjel og banebryter», *Ottar* 191/3 (1992), s. 3–30.
- Vorren, Ørnulf: «Samekulturen, – samling, forskning og opplysning», i Vorren, Ørnulf (red.), *Museum og Universitet. Jubileumsskrift til Tromsø Museum 1872–1972*, Tromsø, Oslo, Bergen 1972, s. 110–123.
- Ytreberg, N. A.: *Tromsø bys historie*, bd. 1, Oslo 1946.
- Aase, Monica/Mikael Hård: «'Det norske Athen' – Trondheim som kunnskapsby i andre halvpart av 1700-tallet», i Børresen, Anne Kristine/Mikael Hård (red.), *Kunnskap og kultur. Vitenskapens roller i det norske samfunn, 1760–2000*, Trondheim 2004, s. 29–70.